एवंस्तवपाठादिनाविशुद्धचेतसोयज्ञेयंतत्पृच्छति अध्यात्ममिति पुरुषस्यआत्मनिस्वरूपेवर्ततइत्यध्यात्मं दृश्यादृश्यविवेकार्थंशास्त्रंचाध्यात्मंतत्किंकुतश्चोत्पद्यतइतिप्रश्नः ॥ १ ॥ सर्वज्ञानमिति पूर्वमसकृदुक्तमप्यध्यात्ममिहसंक्षिप्यवक्तिउपसंहारार्थं तेनउपक्रमोपसंहारयोरैकरूप्येण अभ्यासेनचशास्त्रस्याध्यात्मपरत्वेनिश्चितेमध्येयद्वर्णाश्रमधर्मजपादिकमुक्तंतत्प्रकरणात्तदंगभावंभजतइतिज्ञाप्यते तत्रयद ध्यात्ममित्यस्योत्तरं पृथिवीत्यादि ततश्चेत्यस्यउत्तरंपुरुषेतिष्ठतीबुद्धिरित्यादि अनयोःपुंबुद्ध्योर्विवेकार्थंशास्त्रमध्यात्मं सर्वंज्ञायतेऽनेनेतिसर्वज्ञानं तदेवपरंसर्वश्रेष्ठं बुद्ध्याबुद्धिमत्तया व्याख्यांविस्पष्टंकथनं ॥ २ ॥ भूतानांजरायुजादीनां ॥ ३ ॥ शरीरंस्थूलंसूक्ष्मंच तेषांभूतानांगुणसंघातः कार्यसमूहः गुणाबुद्ध्यादयोभौतिकाः परमकारणेआत्मनिप्रलीयंते ॥ ४ ॥ ततःआत्मनःसकाशाद्भूतानिजीवाः

युधिष्ठिरउवाच अध्यात्मंनामयदिदंपुरुषस्येहविद्यते॥ यदध्यात्मंयतश्चैवतन्मेब्रूहिपितामह॥ १ ॥ भीष्मउवाच सर्वज्ञानपरंबुद्ध्यायन्मांत्वमनुपृच्छसि॥ तद्व्याख्यास्यामितेताततस्यव्याख्यामिमांशृणु॥ २॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमं॥ महाभूतानिभूतानांसर्वेषांप्रभवाप्ययौ॥ ३॥ सतेषांगुणसंघातःशरीरंभरतर्षभ॥ सततंहिप्रलीयंतेगुणास्तेप्रभवंतिच॥ ४॥ ततःसृष्टानिभूतानितानियांतिपुनःपुनः॥ महाभूतानिभूतेभ्यऊर्मयःसागरेयथा॥ ५॥ प्रसारयित्वेहांगानिकूर्मःसंहरतेयथा॥ तद्वद्भूतानिभूतानामल्पीयांसिस्थवीयसां॥ ६॥ आकाशात्खलुयोघोषःसंघातस्तुमहीगुणः॥ वायोःप्राणोरसस्त्वद्भ्योरूपंतेजसउच्यते॥ ७॥ इत्येतन्मयमेवैतत्सर्वंस्थावरजंगमं॥ प्रलयेचतमभ्येतितस्मादुद्दिश्यतेपुनः॥ ८॥ महाभूतानिपंचैवसर्वभूतेषुभूतकृत्॥ विषयान्कल्पयामासयस्मिन्यदनुपश्यति॥ ९॥ शब्दश्रोत्रेतथाखानित्रयमाकाशयोनिजं॥ रसःस्नेहश्चजिव्हाचअपामेतेगुणाःस्मृताः॥ १०॥ रूपंचक्षुर्विपाकश्चत्रिविधंज्योतिरुच्यते॥ घ्रेयंघ्राणंशरीरंचएतेभूमिगुणाःस्मृताः॥ ११॥ प्राणस्पर्शश्चचेष्टाचवायोरेतेगुणाःस्मृताः॥ इतिसर्वगुणाराजन्व्याख्याताःपांचभौतिकाः॥ १२॥

यांतिलीयंते यथासौषुप्तादात्मनोऽहमर्थस्यजीवस्योद्भवस्तत्रैवचलयः एवमहमर्थेषुभूतेषुमहाभूतानामपिलयोदयौभवतइत्यर्थः ॥५॥ भूतानिखादीनि भूतानांजीवानां अल्पीयांसिकूर्माणांस्वांगानीवानायासेनैवदृष्टिमात्रेणाविर्भावयितुंतिरोभावयितुंचशक्यानि ॥ ६ ॥ शरीरस्यभूतकार्यत्वमुक्तं तत्रतत्तद्भूतांशान्विविनक्ति आकाशादिति घोषःशब्दः यःशरीरेप्रसिद्धःसंघातःकठिनांशः रसोलोहितादिद्रवांशः रूपंगौरादिऊष्माच ॥ ७ ॥ एतन्मयंभूतमयं तस्मादुद्दिश्यतेतस्माद्भूतकर्तुर्ब्रह्मणःसकाशात्उद्दिश्यतेजायतइतिशब्दमात्रेणोच्यतेनतुवस्तुतस्तत्रलीयतेउत्पद्यतेवारज्ज्वामुरगइव ॥ ८ ॥ भूतकृत्अहंकारः भूतेषुदेहेषुभूतानिखादीनियथाकल्पयामास यस्मिंश्चभूतेदेहांतस्थेयत्कार्यमनुपश्यतितत्शृणुइतिशेषः ॥ ९ ॥ तदेवाहत्रिभिः शब्देति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

Digitized by Google